

Voor een leefbare planeet moet het poldermodel de prullenbak in

*Martijn Duineveld & Guus Dix**

Kruispunt

Moordende overstromingen in Nederland, België en Duitsland; een dorp in Canada dat binnen twintig minuten van de kaart gebrand is; extreme hittegolven in Pakistan en India. We leven in een tijd die door steeds meer mensen wordt gezien als een kruispunt voor de mensheid. Met polderen sparen we misschien op de korte termijn de kool en de geit. Maar de gevolgen voor de lange termijn zijn desastreus. De geit blijft immers een grote bron van methaan en stikstof en het is de vraag of de kool nog groeit als de aarde door gif en kunstmest uitgeput raakt. Er moeten snelle en drastische keuzes gemaakt worden die op de korte termijn grote consequenties hebben voor burgers en bedrijven. In dit essay zetten we uiteen waarom het poldermodel voor de klimaat- en biodiversiteitscrisis de prullenbak in kan en concluderen dat het alternatief voor de ogenschijnlijke inclusiviteit van het poldermodel meer democratische controle betekent.

Polderen

Het poldermodel is een belangrijke bestuursideologie en -praktijk in Nederland. Sommigen hebben dat model failliet verklaard of pleiten voor instrumenten als beleidsbemiddeling als verruiming van het polderinstrumentarium (Mensink & Bosse, 2022; Verloo, 2020). Ideologie en praktijk worden echter, onder de noemer van ‘participatie’, ‘community of practice’ of ‘gebiedsgericht werken’, telkens in nieuwe jasjes gestoken. In ruimtelijke ordening, de energietransitie en Europese Horizon-projecten wordt de norm opgedrongen om samen te werken aan de urgente ‘uitdagingen’ of ‘challenges’ waar we voor staan. Alle bij een vraagstuk relevante actoren schuiven aan. En om het proces in goede banen te leiden staat er een leger aan procesmanagers en facilitators klaar. Ondertussen draait de post-itfabriek overuren. We kunnen tot overeenstemming komen, zo is de gedachte, door van elkaar te leren, elkaars perspectieven te respecteren en win-winsituaties te creëren: natuurontwikkeling zonder dat dit ten koste gaat van de bollenteelt; schaamgroen op de daken om de ecologen tevreden te houden. En ondertussen zetten ook Shell en Staatsbosbeheer samen de schouders eronder om de sterfte van essen te compenseren (Willemsen, 2022).

* Dr. Martijn Duineveld is universitair hoofddocent Politiek en anti-politiek in planning en ontwerp aan de Wageningen Universiteit. Dr. Guus Dix is universitair docent Digitalisering van het hoger onderwijs aan de Universiteit Twente en klimaatactivist voor Extinction Rebellion.

Samenwerkingsfetisjisme

Samenwerken kan productief zijn. Mensen en organisaties kunnen van elkaar leren als ze openstaan voor elkaars belangen en innovatie kan het resultaat zijn van de dialoog tussen de stakeholders. Maar het geïnstitutionaliseerde samenwerkingsfetisjisme, de obsessie om er samen uit te komen, heeft een aantal negatieve bijeffecten die de democratie ondermijnen en die oplossingen in de weg zitten die recht doen aan de ernst en urgentie van de crisissituatie waarin we ons bevinden. We noemen er drie.

1. *De-differentiatie*

Politiek, beleid, media en wetenschap opereren volgens een eigen logica. Ze kennen eigen regels en verantwoordelijkheden. Het zijn machten die elkaar beïnvloeden maar waar idealiter ook voldoende afstand tussen zit. Zo wordt een politicus niet geacht te bepalen wat wetenschappers wel en niet kunnen zeggen. En in de wetenschap is het een goede traditie om vrijuit over publieke en private organisaties te spreken ook als dit tegen de belangen van deze organisaties ingaat (Foucault, 2001). Door het samenwerkingsfetisjisme wordt wetenschappers steeds vaker gevraagd om onderzoek te doen mét de objecten van hun onderzoek – *cocreatie in communities of practice* – waarbij de mond vol meel komt te zitten. In de technische wetenschappen wordt publiek-private samenwerking aangemoedigd waar ook bedrijven zoals Shell en KLM aan tafel zitten wier legitimiteit als gesprekspartner steeds meer ter discussie staat. Het kritisch potentieel van de wetenschap om te zeggen waar het op staat neemt af als de differentiatie tussen domeinen vervaagt.

2. *Ontlopen van verantwoordelijkheid*

Samenwerking kan een manier zijn om verantwoordelijkheden te *blackboxen*. Als iedereen verantwoordelijk wordt gemaakt voor de uitkomsten van een proces, is niemand ter verantwoording te roepen. Het blijft schimmig wie iets in gang heeft gezet en wat dan precies. Het energie slurpende datacentrum van Facebook (Meta) in Zeewolde is exemplarisch. Een semizelfstandig opererende dienst van het ministerie die buitenlandse bedrijven probeert aan te trekken; een bedrijf dat zich verstoppt achter een lege BV, daarbij geholpen door consultants; een minister die TenneT onder druk zet om voorrang op het stroomnet te verlenen; lokale politieke partijen die liever geen inspraak van burgers willen; lokale wethouders die de gemeenteraad zo lang mogelijk buitenspel zetten. En als het schimmige spel na WOB-verzoeken enigszins wordt opgehelderd, wijst iedereen naar elkaar (Muller, 2021; Rengers & Houtekamer, 2022). Hier is de overheid heel actief als facilitator maar neemt niemand regie of eindverantwoordelijkheid. Dan heb je een serieus democratisch probleem. In een democratie wordt elk collectief bindend besluit immers gelegitimeerd doordat het in alle openbaarheid genomen wordt door politici die gekozen zijn door stemgerechtigden die weet hebben van de plannen.

3. *Conflicten uit de weg gaan*

Polderen is niet helemaal vrij van conflicten. Maar in een setting waarin wordt verwacht dat we ‘er samen uitkomen’ wordt de kans op open conflicten wel kleiner.

Martijn Duineveld & Guus Dix

De overleggen waaraan wordt deelgenomen en waarin wordt samengewerkt zijn namelijk niet neutraal of inclusief. Allereerst komen sommige mensen moeilijker aan tafel dan anderen. Aan Wiebes' klimaat tafels zaten grootvervuilers, geen burgers en wetenschappers. Ten tweede moet je aan tafel rekening houden met gesprekspartners zodat de ogenschijnlijke consensus snel binnen bereik komt. Polderen lijkt eerlijk en inclusief maar sommige problemen vragen om pijnlijke keuzes die het voortbestaan van bepaalde actoren onmogelijk maakt. Er zijn winnaars en verliezers. Wie een leefbare planeet wil, kan in Shell geen gelijkwaardige gesprekspartner zien aan wie tegemoet moet worden gekomen. En wie de noodzakelijke overgang naar een plantaardige landbouw bepleit, vindt betere luchtfilters voor varkenshouderijen geen mooie middenweg (Monbiot, 2022). Al polderend nemen we niet de beslissingen die op de korte termijn weliswaar slecht uitpakken voor een bepaalde groep maar voor het voortbestaan van een leefbare planeet van groot belang zijn.

Wat te doen?

Hoe zorgen we ervoor dat we onze democratie gezond houden in crisistijden? Door te differentiëren, verantwoordelijkheid te nemen en conflicten aan te gaan.

Differentiatie is hard werken. De verknoping van rollen en belangen tussen politiek, beleid, media en wetenschap is in onze poldertraditie soms zo genormaliseerd dat we het niet meer als probleem ervaren. Onafhankelijkheid is een pre voor de noodzakelijke kritische flexie. Een lichtpuntje is de hernieuwde focus op onderzoeksjournalistiek van media zoals *Follow the Money* en de *Groene Amsterdammer*. Door hun niet gecorrumpeerde positie kunnen ze grote mistanden agenderen. Iets wat voor veel universitaire onderzoekers wordt bemoeilijkt omdat ze in allerlei samenwerkingsverbanden met overheden of industrieën ondergedompeld zijn die ze beter kritisch zouden kunnen doorlichten.

Voor overheden (politici, bestuurders, ambtenaren) ligt het begin van de gezonde differentiatie erin zich niet langer op te stellen als facilitator of gesprekspartner. De overheid: dat is waar burgers een groot deel van hun salaris aan overmaken en waar ze regie van verwachten. Daar hoort het nemen van verantwoordelijkheid bij. En als de democratie er zelf niet uitkomt – wat voor klimaat al dertig jaar het geval is – dan zouden burgers een meer direct mandaat moeten krijgen om met ambitieuze plannen te komen (Rovers, 2022).

Conflicten, ten slotte, zijn van groot belang voor een goed functionerende democratie (Mouffe, 2013). En ze zijn onvermijdelijk gezien de snelle en ingrijpende maatregelen die nodig zijn. Het mag nobel klinken om participatie en pacificatie na te streven. Maar wanneer het voortbestaan van de planeet op het spel staat, is het beter het conflict aan te gaan dan te proberen onder een systeemplafond, omgeven door post-its, samen met Shell en de vleesindustrie de kool en de geit te sparen.

Literatuur

- Foucault, M. (2001). *Fearless speech*. J. Pearson (red.). Los Angeles: Semiotext (e).
- Mensink, W., & Bosse, A. (2022). Het failliet van het poldermodel? Leren van publieke beleidsbemiddeling. *Beleid en Maatschappij*, 49 (3): 242-245.
- Monbiot, G. (2022). *Regenesis : Feeding the world without devouring the planet*. Londen: Penguin.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. Londen: Verso Books.
- Muller, M. (2021, 4 december). Forse kritiek rijksambtenaren op komst megadatecenter Zeewolde. *Telegraaf*. <https://www.telegraaf.nl/financieel/28362527/forse-kritiek-rijksambtenaren-op-komst-megadatecenter-zeewolde>.
- Rengers, M., & Houtekamer, C. (2022, 22 maart). We hebben beet, dacht Facebook in Zeewolde. Maar toch ging het mis. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/03/30/de-laatste-boerin-vertrekt-maar-facebook-komt-niet-naar-zeewolde-a4105865>.
- Rovers, E. (2022). *Nu is het aan ons. Oproep tot echte democratie*. Amsterdam: De Correspondent Uitgevers.
- Verloo, N. (2020). Voorbij het stigma van de populistische demonstrant: protest heeft een centrale functie in onze democratie! *Beleid en Maatschappij*, 47 (1): 84-86.
- Willemsen, I. (2022). Samenwerking Shell & Staatsbosbeheer uitgeroepen tot meest brutale fossiele reclame. <https://www.greenpeace.org/nl/klimaatverandering/50075/samenwerking-shell-staatsbosbeheer-uitgeroepen-tot-meest-brutale-fossiele-reclame/>.